

PLASTICITATEA SONORĂ A TROMPETEI: TEHNICI ȘI MIJLOACE EXPRESIVE

Dumitru HANGANU

Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, Republica Moldova

Trompeta este un instrument muzical universal. Sfera utilizării sale este vastă – orchestra simfonică, grupuri pop, jazz, rock, în fanfară și multe alte ansambluri instrumentale ce abordează diferite stiluri muzicale. Instrumente asemănătoare trompetei sunt cunoscute omului încă din cele mai vechi timpuri. Ele au fost pe larg folosite în țările lumii antice, în special, ca instrument de semnalizare. În pofida istoriei sale de secole, totuși, trompeta, în forma ei actuală, este un instrument relativ tânăr, fiind un produs al progresului tehnologic. Compozitori din diferite perioade ale istoriei muzicii au valorificat posibilitățile tehnice și expresive ale trompetei, dezvoltând în permanență arta interpretativă la acest instrument. Cunoașterea și dezvoltarea în continuare a plasticității ei sonore, a expresivității trompetei sunt în vizorul atât al compozitorilor contemporani, cât și al interpreților instrumentiști. Propunem în acest articol o sistematizare și explicare a diferitor mijloace tehnico-expresive specifice trompetei, exploatate de muzicieni în redarea conținutului ideatic și artistic al creațiilor.

Cuvinte cheie: *trompetă, mijloace tehnice, expresivitate, articulații, interpretare tradițională, muzică contemporană.*

The trumpet is a universal musical instrument. The scope of its use is vast – symphony orchestra, pop groups, jazz, rock, brass band and many other instrumental ensembles that approach different musical styles. Trumpet-like instruments have been known to man since ancient times. They were widely used in the countries of the ancient world, in particular, as a signaling tool. Despite its centuries-old history, however, the trumpet in its current form is a relatively young instrument, being a product of technological progress. Composers from different periods of music history have capitalized on the technical and expressive possibilities of the trumpet, constantly developing the interpretive art of this instrument. The knowledge and further development of its sonorous plasticity, the expressiveness of the trumpet are in the sights of both contemporary composers and instrumentalists. In this article, we propose a systematization and explanation of different technical-expressive means specific to the trumpet, exploited by musicians in rendering the ideational and artistic content of the creations.

Key words: *trumpet, technical means, expressiveness, articulations, traditional interpretation, contemporary music.*

Trompeta, depășind funcția elementară a unui instrument de semnalizare, odată cu perfecționarea sa, a început să ocupe un loc din ce în ce mai important în cultura muzicală. Timbrul ei – luminos, clar, ușor aspru a atras atenția compozitorilor din diferite epoci. J. S. Bach, L. van Beethoven, J. Brahms, F. Liszt, C. Debussy, D. Verdi, J. Bizet, D. Gershwin, G. Mahler, M. Mussorgski, M. Ravel, N. Rimski-Korsakov, D. Șostakovici, P. Ceaikovski, D. Verdi și mulți alții au încredințat trompetei partide solistice în creațiile lor.

Căutarea și extinderea mijloacelor de exprimare artistică, ce caracterizează interpretarea modernă la trompetă, a afectat diverse aspecte ale practicii

interpretative și, în primul rând, tehnologia de producere a sunetului. Natura procesului de formare a sunetului în stadiul inițial și procesarea lui ulterioară determină varietatea timbrală a țesutului sonor, care are anumite proprietăți ce sunt identificate nu numai prin poziția de înălțime, ci și cu un întreg spectru de calități, precum textura, densitatea, articulația, dinamica, ambitus – toate acestea împreună formează culoarea și expresivitatea unică a sunetului creat.

În prezent repertoriul pentru trompetă este foarte bogat. Compozitorii în lucrările lor au demonstrat că acest instrument este la fel de virtuos ca o vioară, la fel de blând ca o voce umană, are plasticitatea stilistică a unui pian, iar interpreți celebri, mari virtuozii precum M. Andre, L. Armstrong, D. Gillespie, T. Dokșișter, K. Brown, M. Davis, S. Nakariakov, C. Baker, A. Sandoval, E. Calvert, G. Orvid, W. Morsales, F. Hubbard și mulți alții au confirmat acest lucru prin măiestria lor.

Compozitorii din Republica Moldova, au valorificat pe larg sonoritatea trompetei în lucrări de diferit gen, atât camerale, cât și de formă amplă, dintre acestea numim: Vladimir Slivinski – *Oleandra* pentru trompetă și pian; *Piesă moldovenească* pentru trompetă și pian; *Studiu de concert* pentru trompetă și pian; David Fedov – *Piesă concertistică* pentru trompetă și pian; Boris Dubosarschi – *Capriccio* pentru trompetă și pian; Zlata Tcaci – Două piese pentru trompetă și pian; Două piese lirice pentru trompetă, pian și percuții de Igor Iachimciuc; Concertele 1, 2 și 3 de Oleg Negruța, Concertul pentru trompetă, vioară complementară și orchestră (pe motive în caracter popular) *Ecouri carpatine*, de Tudor Chiriac ș.a. Aceste creații reflectă, precum remarcă trompetistul și muzicologul Sergiu Cîrstea, tendințe importante ce se produc în arta interpretativă la trompetă, specifice secolului trecut, legate de explorarea și exploatarea unor metode de studiu tehnic, care au stat la baza modificării stilului interpretativ și a formării mai multor generații de trompetiști, ce au edificat acest stil, creând noi posibilități de expresivitate, corespunzătoare limbajului muzical al secolului XX (Cîrstea, 2014:126). Trompetiști ca Valeriu Hanganu, Sergiu Cîrstea, Adam Stînga, Gavriil Gronic, Petru Haruța și mulți alții au dus faima artei interpretative departe de hotarele republicii.

Se știe că trompeta este un instrument ce posedă un registru alto-soprano. Ambitusul ei este de la *mi* octava mică la *re* a treia octavă, dar aceasta nu este limita, abilitățile muzicienilor duc deseori la depășirea lui. Spre deosebire de alte instrumente aerofone de alamă, un trompetist folosește relativ puțin aer și, prin urmare, poate executa fraze melodice destul de mari, iar flexibilitatea trompetei din punct de vedere tehnic, îi permite interpretului, în funcție de capacitățile sale, să cânte cu măiestrie cele mai complicate pasaje și diverse triluri.

Pentru a extinde mijloacele de exprimare artistică, trompetiștii folosesc surdina. Rolul ei principal este de a schimba puterea sunetului și crearea unor efecte sonore. Spre exemplu la o trompetă, un *forte* cu o surdină sună sfidător, îndrăzneț, iar un *piano* dă senzația sonorității la distanță. Cu ajutorul surdinei, instrumentul poate produce sunete de mieunat, mârâit și, de asemenea, îl ajută pe muzician să creeze diferite imagini: de la dure și sumbre la neobișnuit de delicate. În teoria și practica modernă a cântării la trompetă, folosirea surdinei se referă pe bună dreptate la tehnici de interpretare extinse sau netradiționale. Această interpretare a utilizării surdinei, care, datorită folosirii sale pe scară largă, pare adesea a fi un mod complet tradițional de a cânta, se explică prin influența semnificativă asupra timbrului natural și a dinamicii sunetului de trompetă.

Particularitățile tehnice ale trompetei sunt în raport nemijlocit cu articulațiile folosite de interpreți. Muzicianul rus Avagard Fedotov în lucrarea *Методика обучения игре на духовых инструментах* (*Metoda de studiu a interpretării la instrumente aerofone*), analizând metoda de însușire a instrumentului propusă de profesorii ruși B. Dikov și A. Sedreakean, relatează următoarele referitor la conceptul lor despre complexitatea problemei articulațiilor, ce include corelația a două componente: a) expresiv-semantică și b) tehnică:

„În scopul elucidării acestor aspecte și obținerii unui consens în înțelegerea lor, noi abordăm diferențiat noțiunile „mijloace interpretative” și „mijloace de expresie”. În prima categorie este inclus tot ce este legat de partea tehnologică a artei interpretative, adică tot ce reprezintă o predispoziție și asigură un proces artistic eficient al actului interpretativ, și anume: starea tehnică a instrumentului, muștiucului, anciei; poziția (corpului, capului, mâinilor, ambușurii); tehnica respirației interpretative (inspirației, expirației etc.), limbii (metode de execuție a atacului tare, moale, mixt etc.), buzelor (rezistența, elasticitatea aparatului labial); cunoașterea pozițiilor (de bază, auxiliare etc.). În categoria mijloacelor de expresie este inclus tot ce reprezintă un rezultat artistic al procesului de utilizare al mijloacelor interpretative, și anume: sunet, timbru, intonație, vibrato, articulații și atac, ritm, tempo, agogică, frazare, nuanțe dinamice.” (34).

Articulațiile sunt anumite modalități de producere a sunetului la trompetă. Tehnica efectuării articulațiilor se axează pe câteva momente esențiale ale execuției sunetului: începutul emiterii sunetului (atac), specificul trasării acestuia, dezvoltarea și încheierea lui. În interpretarea la trompetă, termenul articulație înseamnă acțiuni strict coordonate, simultane ale mușchilor labiali, limbii, respirației și degetelor. Calitatea sunetului, caracterul muzicii interpretate, expresivitatea, imaginile, varietatea nuanțelor dinamice și timbrale depind în mare măsură de sincronicitatea acestor elemente ale aparatului interpretativ. Alegerea articulației este determinată de conținutul lucrării și de intenția interpretului. Prezentăm în continuare articulațiile devenite tradiționale în interpretarea la trompetă.

Détaché este una dintre articulațiile principale, folosită pentru orice dinamică și în toate registrele. Particularități caracteristice: începutul neaccentuat (dar energic, clar, definit) al sunetelor separate unul de celălalt prin atac; durata sunetului susținută, completă și uniformă; sonoritatea finală este moale, rotunjită, deschisă. Această articulație este executată ferm, cu un atac pe mai multe sunete și pe o expirație, cu o lovitură ușoară a limbii; în același timp, pauzele între sunete pot fi reduse la minim, obținând, atunci când este necesar, o sonoritate melodică, neaccentuată, aproape coerentă cu un atac moale.

Legato constituie una dintre principalele modalități de conducere a sunetului la trompetă, constituind procedeul unei combinații coerente, line de sunete, crearea senzației de contopire a lor. Cu ajutorul acestei articulații sunete de diferite înălțimi, de parcă curg unul din celălalt, sunt unite într-o frază, dând melodiei un caracter duios. Acesta este singura articulație, care se execută fără atac al limbii, cu toate acestea, limba este implicată în producerea primului sunet ca și în reglarea fluxului de aer expirat, modificând volumul din cavitatea bucală în funcție de înălțimea sunetului. Execuția corectă a articulației *Legato* depinde de expirația lină și uniformă, mișcările clare la schimbarea digitației, abilitatea buzelor de a

schimba rapid și prompt „poziția” pentru a nu distinge auditiv momentului trecerii de la un sunet la altul. Varietățile acestei articulații includ: 1) *legato marcat* - conexiune subliniată a sunetelor prin marcări ușoare de către fluxului de aer expirat, amintindu-ne de ataca. Utilizarea corectă a acestei tip de *legato* creează un sunet melodios indiferent de dinamica interpretării. 2) *legatissimo* - o articulație care presupune și mai multă performanță coerentă decât *legato*.

Non legato – literalmente: sunetele nu sunt legate între ele. Constituie o performanță accentuată și melodioasă, folosită la intensitate scăzută a sunetului (de la *pp* la *mf*) pentru a conferi sonorității un caracter expresiv și tot odată catifelat. Între sunetele executate *non legato* trebuie să se audă pauze ușoare, adică durata reală a sunetului va fi egală cu aproximativ $\frac{3}{4}$, iar restul este $\frac{1}{4}$ din nota scrisă – pauza mică. Atacul pe *non legato* este ferm, neaccentuat, oarecum similar celui din articulația *Détaché*, sfârșitul interpretării sunetului este moale, deschis, fără participarea limbii.

Staccato reprezintă una dintre articulațiile frecvent utilizate pentru execuție accentuată a sunetelor, de regulă acestea sunt scurte ca durată a emisiei, interpretate cu ajutorul unor lovituri ascuțite, rapide, dar ușoare ale limbii sub formă de atacuri dure și auxiliare. Sfârșitul emiterii sunetului este deschis, fără participarea limbii. Un sunet este separat de altul prin pauze: cu cât pauza este mai lungă, cu atât *staccato*-ul este mai scurt și mai ascuțit, dar cel mai adesea durata notei scrise este redusă la jumătate.

O versiune a articulației *staccato* este *staccatissimo* – un sunet foarte scurt, ascuțit, executat cu atac solid; finalul emiterii sunetului este închis, acoperit, de obicei cu participarea limbii. Sunetul notei scrise nu depășește $\frac{1}{4}$ din durata ei, iar $\frac{3}{4}$ este pauză. Se produce un efect sonor ce amintește oarecum de un „ciupit”, respectiv de articulația *pizzicato* la instrumente cu coarde. Articulația *staccato* efectuată folosind un atac combinat se numește *staccato dublu* (triplu). Aceasta este o modalitate de interpretare a unor sunete foarte scurte într-un tempo rapid. Tehnica aceasta constă în faptul că folosindu-se alternativ mișcările vârfului și rădăcinii limbii este reglate jetul de aer și are loc un atac combinat de sunet în care alternează silabele „ta” (atac ferm) și „ka” (atac auxiliar). Când se interpretează *staccato dublu* se pronunță silabele „ta-ka”, iar când la *staccato triplu* (triolete, sextolete), unde sunt necesare trei lovituri ale limbii, se execută „ta-ta-ka”.

Marcato este o modalitate de interpretare a sunetelor accentuate, separate unele de altele printr-un atac ferm. Această articulație se caracterizează printr-o execuție energetică, accentuată a începutului sunetului, urmată de atenuarea acestuia – treptată (ca la *diminuendo*) sau rapidă (ca și la *sforzando*). Sfârșitul emisiei sunetului este moale, deschisă, rotunjită, fără participarea limbii. Utilizarea acestei articulații, în special filarea, ajută la depășirea unor dificultăți tehnice; de exemplu, atunci când se trece de la notele joase la cele înalte (și invers), este mai convenabil să se schimbe tensiunea mușchilor labiali, precum și de a respira scurt și rapid fără a încălca coerența frazei muzicale. Stăpânirea articulației *marcato* are un efect pozitiv asupra consolidării unui atac activ, clar. *Marcatissimo* constituie o varietate a articulației *marcato*, ce indică o execuție clară, mai fulgerătoare, decât *marcato*, producând un sunet puternic, tăios, cu unele opriri înainte de următorul sunet.

Martele – o articulație de performanță distinctă pentru interpretarea sunetelor separate. Începutul sunetului este accentuat, reliefat, durata lui se menține pe aceeași dinamică. *Martele* se caracterizează printr-un atac energetic, ferm, însoțit de

o expirație puternică și mișcare activă a limbii; finalul este definit, chiar abrupt, închis, cu participarea limbii. Sunetul cu articulația *martele* ne amintește de *staccato*. Totuși caracteristica principală a acesteia spre deosebire de *staccato* este accentul său, sonoritatea destul de dură și aspră. În practica interpretativă la trompetă se folosește foarte rar.

Trompetiștii folosesc în prezent „o tehnică de interpretare avansată, și totuși experimentează diverse ajustări la construcția instrumentelor moderne pentru a obține o calitate deosebită a sunetului, o mai mare lejeritate în interpretarea diferitor pasaje complicate, o mai largă paletă a nuanțelor dinamice, articulații diversificate – totul pentru o expresivitate majoră. Vorbind despre mijloacele de expresivitate trebuie menționată paleta largă de culori ale sonorității trompetei, cu o largă gamă de nuanțe” (Cîrstea, 2019: 33).

Pe lângă articulațiile de bază enumerate mai sus, la trompetă se folosesc o serie de mijloace de expresie, care sunt rezultatul combinării atacurilor dure, tari cu cele auxiliare, tremur, alunecare etc. Sergiu Cîrstea remarcă:

„Creșterea calității în construcția instrumentelor bazate pe cercetări în domeniul acusticii și pe ultimele realizări în domeniul tehnologiei de prelucrare (cu o mai mare precizie) a metalelor și aliajelor – materiale necesare pentru construcția trompetei, a contribuit considerabil la apariția în sec. XX mai multor tipuri de articulații noi, mai multor mijloace de expresivitate, neîntâlnite anterior repertoriul trompetistic. Cele mai frecvente sunt *frullato*, *tremolo*, *dudle thong*, *valve tremolo glissando*, *portato*, dar și diverse combinații ale articulațiilor tradiționale, caracteristice mai multor genuri de muzică, precum folclorul, muzica clasică, jazz-ul, deci trompetistul trebuie să cunoască foarte bine genurile și procedeele caracteristice de interpretare” (*ibidem*: 83).

Explicăm acest tip de articulații. *Portato* se referă la o tehnică de interpretare absolut fluentă, care presupune accentuarea blândă a sunetelor, înșurubirea continuu a acestora și legarea printr-o respirație comună. În ceea ce privește efectul sonor, *portato* seamănă cu o articulația *détaché*, iar în ceea ce privește gradul de coerență, amintește de *legato*. *Portato* diferă de articulația *détaché* prin felul de atac: în primul caz este dur, în al doilea este moale, permițând obținerea unui sunet complet fluent/legat. *Portato* este utilizat mai des la interpretarea muzicii de natură declamativă, în caracter festiv, optimist, pentru a-i conferi o expresivitate deosebită.

Portamento vizează una dintre procedeele tehnice de alunecare a sunetelor la trecerea de la un unu la altul; transferarea sunetului, de regulă, în ascendență, ca o repetare a acestuia cu o anumită doză de improvizație, libertate, spontaneitate (în descendență este mai puțin impresionant); o alunecare melo-dioasă, dulce, lentă, ca un *glissando* scurt. Utilizarea adecvată și delicată a tehnicii *portamento* sporește expresivitatea interpretării. Utilizarea inabilă (stângace) a acestei tehnici subtile și elegante lasă amprenta manierismului și vulgarității. *Portamento* trebuie folosit cu atenție, menținând un simț al proporției, specific pentru muzicienii profesioniști cu experiență. *Portamento* se realizează folosind, în special, articulațiile *portato* și *legato*.

Frullato este o modalitate de interpretare a aceluiași sunet, care se repetă rapid, similar cu tremolo-ul instrumentelor cu coarde. La trompetă, efectul de

tremur se realizează prin pronunțarea literei repetate *rrrrr* (sau *frrrr*), începutul sunetului este executat cu un atac dur, sfârșitul – cu și fără participarea limbii. Alternarea continuă, rapidă a sunetelor tremurătoare este asigurată de o anumită tensiune a limbii, care fie permite trecerea aerului, fie revine în cerul gurii. Această tehnică este folosită pentru a executa sunete individuale folosind articulațiile *détaché* și *marcato*. Cel mai bine este de a utiliza *frullato* în registrele mijlocii și inferioare. În registrul superior, însă, trebuie mai întâi de luat sunetul și apoi realizarea *frullato*. Pe sunete scurte și la nuanța de *piano*, interpretarea *frullato* este dificilă.

Umplerea succesiv a intervalului prin alunecare ușoară pe sunetele intermediare constituie *Glissando*. Mecanismul supapei este activat prin apăsarea parțială a tastei. Această tehnică schimbă semnificativ sunetul instrumentului, dându-i o culoare specifică. Este uneori ascutit, șuierător, strident, alteori nazal, întunecat, sau moale, blând. Pentru a realiza astfel de nuanțele semitonurile incluse în *glissando* trebuie executate inexact. *Glissando* este folosit ca efect de obținere a unei culori timbrale, sau imitare onomatopeice și, practic, nu se întâlnește în literatura muzicală clasică. S-a impus, însă, în muzica jazz și în lucrările compozitorilor contemporani.

Vibrato constituie un procedeu tehnic spectaculos, rezultat al oscilației degetelor pe clape, care reprezintă o oscilație uniformă, ce provoacă modificări în limite mici ale înălțimii, volumului și timbrului sunetului. Cel mai important lucru în acest procedeu este frecvența cu care se execută *vibrato*, adică numărul de oscilații periodice pe secundă. *Vibrato* considerat natural și cu efect este cel care se încadrează în limitele de aproximativ 6-7 pe secundă. Devierea de la această normă este percepută la auz și lasă impresia de instabilitate a intonației, falsitate, ceea ce face sunetul neplăcut, manierat. Acest procedeu tehnic înfrumusețează calitatea sunetului și are o mare influență asupra puterii de expresie a frazei muzicale, asupra redării conținutului emotiv al creației muzicale. Interpretul, prin diferite combinații dintre amplitudine și frecvență, și prin nuanțele agogice, nescrise în partitură, dar pe care le realizează, poate aduce o contribuție serioasă la aprofundarea expresivă a conținutului muzical. Putem afirma că *vibrato* este un element de expresivitate.

Pentru un trompetist modern, căutarea unui nou sunet al instrumentului nu se limitează doar la creșterea varietăților acestuia cu proprietăți acustice extinse. O direcție inovatoare la fel de interesantă o reprezintă experimentele de îmbunătățire a designului, utilizarea diferitelor dispozitive și căutările în domeniul metodelor netradiționale de producere a sunetului. În acest sens putem numi, spre exemplu, folosirea trompetei cu microton pentru a interpreta muzica compozitorilor contemporani. Originalitatea sunetului unei astfel de trompetă constă într-o manieră de interpretare extrem de flexibilă din punct de vedere intonațional, plină de o varietate micro-intervalică și nuanțe timbrale apropiate vocii umane.

Așadar, trompeta este un instrument popular, cu un sunet puternic, care captivează publicul de secole, fiind capabilă să exprime o gamă largă de emoții. Astăzi, ea ocupă un loc proeminent într-o diversitate de stiluri muzicale, inclusiv muzica pop, rock și electronică. Evoluția trompetei în cadrul acestor genuri ilustrează adaptabilitatea și atractivitatea ei de durată, marcând un capitol dinamic în călătoria continuă a acestui instrument atemporal, care continuă să inspire muzicienii de pe tot globul. Ei au valorificat pe larg plasticitatea sonorității trompetei, anume pentru sunetul ei distinctiv, utilizând-o în crearea de compoziții inovatoare, care fac o punte între genurile tradiționale și cele moderne. În plus,

experimentarea continuă cu materialele din care este confecționată și design reflectă angajamentul de a îmbunătăți calitatea sunetului și capacitatea de performanță. Inovații, cum ar fi dezvoltarea trompetei *piccolo* și a diferitelor sisteme de surdină, ilustrează evoluția instrumentului, permițând trompetiștilor să obțină noi posibilități sonore și dinamice.

De-a lungul istoriei, trompeta a demonstrat o capacitate remarcabilă de a se adapta și de a evolua, asigurându-și locul ca unul dintre cele mai durabile instrumente din lumea muzicală. De la originile sale ca instrument de semnalizare în civilizațiile antice până la transformarea sa într-un instrument proeminent în orchestrele clasice și ansamblurile de jazz, călătoria trompetei reflectă un amestec de semnificație culturală și inovație artistică. Nu este solicitată doar pentru sunetul său distinctiv, ci și pentru rolul într-o varietate de genuri muzicale, subliniind versatilitatea și profunzimea sa. Impactul trompetei continuă să rezoneze, pe măsură ce muzicienii contemporani explorează noi tehnici și stiluri muzicale.

Referințe bibliografice

Cîrstea Sergiu. *Expresivitatea în repertoriul trompetistic între teorie și practică. Metodele moderne de studiu și expresivitatea în interpretarea lucrărilor din repertoriu trompetistic*, volumul 1. Cluj-Napoca: RISOPRINT, 2019.

Cîrstea Sergiu. „Metode de studiu care au revoluționat stilul de interpretare la trompetă (secolul XX)”. in: *Artes*, Iași: Universitatea Națională de Arte George Enescu, 2014, nr.14, p.126-143.

Федотов, Авангард. *Методика обучения игре на духовых инструментах*. Москва: Музыка, 1975.